

Ex president del Parlament de Catalunya. Autor de la Tesi doctoral *Fonament Teològic de la dignitat de la persona en la filosofia política de Jacques Maritain*.

Joan Rigol

Maritain avui?

Què pot aportar el pensament polític de Maritain, avui? Quin lloc pot tenir en la societat actual un discurs filosòfic i polític com el seu, que arrenca de la consideració de la centralitat i la dignitat absoluta de la persona i dels seus valors fonamentals? Joan Rigol ens remet, en aquest article, a la necessitat de recuperar i aprofundir un dels referents intel·lectuals més importants de l'Europa del segle xx. El missatge, el pensament i l'anàlisi que fa Maritain de les contradiccions dels principals corrents ideològics del seu temps poden oferir-nos també avui respostes i idees per consolidar un nou humanisme, adaptat als reptes actuals de la política i que es resumeixen en un: respondre a una determinada visió de la persona i de la societat.

Una mirada al nostre entorn ens porta a constatar que tant la societat en general com el món polític vivim impregnats d'immediatisme, d'un economicisme que actua com a principi rector de les vides humanes, d'un individualisme que ens tanca en nosaltres mateixos i ens fa malfiar de la pròpia comunitat humana. Sovint només ens sentim comunitat quan ens unim per defensar els nostres interessos davant d'adversaris compartits. Aquests fets socials són una incitació a viure en la pobresa espiritual i a reduir la nostra capacitat de projecció humana. Així ho constaten els analistes de la nostra societat contemporània (Bauman, Beck, Sennett, etc.). El pensament polític de Maritain pot aportar quelcom a la societat d'avui? Ell tingué el coratge intel·lectual de formular una proposta de filosofia política que arrenca de la

consideració del que és la persona i dels seus valors fonamentals, lluitant a contracorrent de les polítiques i ideologies del seu temps.

A través d'aquests valors personals, la política retroba la seva grandesa. Ja no és la servidora enclaustrada en l'immediatisme, sense la visió a llarg termini pròpia de l'horitzó de la nostra dignitat humana. Ja no s'automesura només per l'eficàcia de la llei del mercat, sinó sobretot per construir una comunitat humana que faciliti el desplegament dels valors espirituals de les persones. Les persones no som només «consumidors», o una resposta «tabulada» de l'opinió pública. El fonament de la política és, per Maritain, la dignitat de la persona.

1. El personatge

Jacques Maritain neix a París el 18 de desembre de 1882. És net del diputat republicà Jules Favre. Al Lycée Henri IV esdevé amic d'Ernest Psichiari, nebot d'Ernest Renan. Es graduen en Filosofia i en Ciències Naturals a La Sorbona. Allà coneix Raïssa Oumançof, russa-hebrea, amb qui es casa el 1904. Descontent del «positivisme científic excloent» que domina a la Sorbona, Charles Péguy, amb qui comparteix el socialisme, l'adreça a les classes d'Henri Bergson al Collège de France. Durant dos anys estudia biologia a Heidelberg. El 1905, sota la influència de Léon Bloy, es converteix al cristianisme juntament amb la seva esposa. El dominic Humbert Clerissac l'orienta a la lectura de la *Summa theologica* de Sant Tomàs. El tomisme de Maritain, però, no serà el propi del repetitiu academicisme, sinó un instrument per interpretar la realitat del seu temps. El 1912 ensenya filosofia al Collège Stanislas i a l'Institut Catholique.

A la seva casa de Mendon aglutina intel·lectuals i artistes: Rouault, Cocteau, Mauriac, Bernanos, Julien Green, de Falla, Seti, Chagall, etc. S'hi aplegaven per a l'aprofundiment cultural, artístic, intel·lectual i cívic. Els unia una visió transcendent de la persona des de la perspectiva cristiana.

La seva amistat amb Etienne Gilson, i sobretot amb el teòleg suís Charles Journet, es perllongà al llarg de la seva vida.

S'enfrontà a Maurras quan aquest, a través d'Action française, pretenia instrumentalitzar l'Església en favor

A la seva casa de Mendon aglutina intel·lectuals i artistes: Rouault, Cocteau, Mauriac, Bernanos, Julien Green, de Falla, Seti, Chagall, etc.

seu com a opció política tradicionalista. Aquest fet marca la seva trajectòria de pensador polític. El 1936 publica *Humanisme Integral*, com a proposta política d'una renovada manera de presència de l'Església i del cristià en el món contemporani, superant la visió pròpia de la cristiandat medieval i la de l'Església com a força tradicionalista-conservadora.

**A la Guerra Civil
espanyola adopta una
posició militant en contra
de la carta col·lectiva
dels bisbes espanyols**

A la Guerra Civil espanyola adopta una posició militant en contra de la carta col·lectiva dels bisbes espanyols (excepte el cardenal Vidal i Barraquer i el bisbe Múgica) en no acceptar la rebel·lió militar franquista com a «croada» cristiana. Alhora, es converteix en el propugnador del Comitè francès per a la Pau Civil i Religiosa a Espanya.

Durant la Segona Guerra Mundial, refugiat als Estats Units, acull exiliats i envia missatges de suport polític als resistents a través de diverses emissores de ràdio. De Gaulle el convida a enquadrar-se en el moviment «France Libre», però ell no ho accepta perquè no veu clar els propòsits regeneracionistes de la política francesa per a després de la guerra. L'any 1944 el general li proposa esdevenir ambaixador francès al Vaticà. Ho acceptà i exerceix aquesta funció durant tres anys. Allà estableix amistat amb Giovanni Battista Montini, futur Pau VI.

El 4 de novembre de 1960 mor la seva esposa; aleshores es retira a la comunitat dels «Petits frères de Jesús» a Tolosa de Llenguadoc. El 1961 l'Académie Française li atorga el Premi de Literatura i rep el Premi Nacional de les Lletres.

Mor a Tolosa de Llenguadoc el 28 d'abril de 1973.

Els seus llibres de filosofia política més importants són:

1933: *Du régime temporel et de la liberté*

1936: *Humanisme intégral*

1942: *Les droits de l'homme et la loi naturelle*

1943: *Christianisme et démocratie*

1944: *Principes d'une politique humaniste*

1947: *La personne et le bien commun*

1951: *Man and the State*

1957: *On the Philosophy of History*

2. El context polític

El temps de Maritain estava marcat per l'enfrontament del comunisme, el liberalisme i el totalitarisme d'Estat. Tots ells, diu, tenen en comú la instrumentalització de la persona en funció dels seus objectius ideològics.

a) El comunisme és vist per Maritain com a l'intent d'un sistema absolut de doctrina i vida que intenta resoldre a l'home el problema del sentit de la seva existència; és una religió atea que té en el materialisme dialèctic el seu cos dogmàtic. Aquest ateisme marxista és el fonament del seu «immanentisme realista absolut». El realisme marxista, diu Maritain, no té cap idea de l'activitat pròpia de l'esperit humà en el coneixement i en la llibertat. El centre de l'evolució del món és l'economia i el que determina la configuració de les societats són les condicions i formes de producció. Totes les formes de vida i valors estan supeditades a aquest moviment dialèctic.

La història humana en Marx és l'acció de les masses desenvolupades segons les lleis inalterables del moviment dialèctic: no hi ha en Marx un concepte de naturalesa humana. Tot queda engolit per la dialèctica històrica.

Maritain oposa a aquesta visió la realitat de la persona que, com a tal, està oberta al la transcendència i, per tant, és impossible de reduir-la a un únic objectiu col·lectiu. Maritain observa com l'èxit del marxisme rau en l'allunyament del cristianisme de les preocupacions de la classe treballadora. Alhora veu en el marxisme un ressentiment contra el món cristià; per això, fa la diferència entre el «comunisme» com a doctrina reductiva del valor de la persona, i els «comunistes», entre els quals hi ha persones que hi lluiten per la dignitat de la classe obrera. Maritain fou partidari de la col·laboració dels cristians amb membres del partit comunista francès, quan aquest va deixar de declarar els cristians «enemics a batre», però sense crear plataformes sincrètiques que amaguessin les diferències essencials entre cristianisme i comunisme.

b) L'anàlisi maritainiana del liberalisme burgès té connotació d'invectiva, de retret moral. Segons el liberalisme, diu, cal que sigui respectat i regulat l'interès dels altres per tal de poder conviure-hi amb l'interès propi. Pel liberalisme, la religió és una espècie «d'assegurança» dels riscos inconeguts de l'altra vida. El liberalisme, diu, és un sistema fonamentat en l'atomis-

me i en el mecanicisme individualista. Tot i que els liberals han protegit la religió, quan senten parlar de «justícia social» es preocupen per «l'ordre públic». Maritain critica la supeditació eclesiàstica al món burgès abdicant de la seva vocació social. L'home burgès, diu, és complidor dels seus deures religiosos, sobre els quals fonamenta un cert moralisme i espiritualisme, però sempre separats de la seva relació personal i compromesa amb Déu. El capitalisme mesura l'activitat per la «fecunditat de la moneda», en contrast amb el valor transcendent de la persona.

c) El totalitarisme d'Estat ha pervertit la paraula «poble»; com si fos una massa informe, impersonal; una unitat física, amb un únic esperit i reaccionant en una mateixa direcció. I d'aquesta manera el totalitarisme d'Estat perverteix també el concepte «home». La política moderna ha fos i ha confós en un únic concepte l'Estat i la Nació i així ha trasbalsat la convivència dels pobles. És ben cert que la complexitat del món modern comporta un major protagonisme de l'Estat, i això és positiu si no ofega la societat civil. Quan l'Estat deriva cap al totalitarisme en nom de l'eficiència, provoca el terror i la sospita dels ciutadans. Si el totalitarisme d'Estat diu: «Tot en l'Estat, res contra o res fora de l'Estat», la visió cristiana diu que en la persona hi ha valors que no són per a l'Estat ni per l'Estat i que estan fora de l'Estat.

El totalitarisme d'Estat estimula l'instint de «comunitat nacional» d'una manera irracional; és l'anorreament de la personalitat espiritual i creativa dels ciutadans i dels pobles. Per Maritain, la força regeneradora mai no provindrà de la força de l'Estat, sinó de l'esperit i de les energies de les persones.

3. Humanisme: «Què és un home?»

a) La filosofia política de Maritain respon a un procés intel·lectual: tota política ha d'obeir a una filosofia política. Tota filosofia política està entroncada en una concepció ètica. I l'ètica es fonamenta en l'ontologia, en l'ésser de la persona. La política ha de respondre a una visió de la persona, de la societat, del sentit de la història. Si una política respon només a l'immediatisme conjunturalista, esdevé la filosofia del nihilisme, reduïda només a assolir o a mantenir el poder. I la naturalesa humana exigeix un comportament ètic envers els altres, envers la societat;

La política ha de respondre a una visió de la persona, de la societat, del sentit de la història

ahora, la naturalesa humana és l'expressió de l'ésser pel fet que aquest es reflecteix en la vida humana. Aquest és el sentit ontològic en la visió maritainiana.

b) L'home és un misteri metafísic. En el seu ésser, hi ha la limitació de la seva fragilitat i alhora el desig de ser transcendent: és un ser d'individualitat material que coneix i estima. L'home és una realitat de l'esperit, capaç d'accedir a l'Absolut, a l'Ésser i a l'Amor Absolut. L'humanisme de Maritain centra la grandesa i la dignitat de l'home en la seva transcendència espiritual (humanisme teocèntric) i no a limitar la visió de l'home en ell mateix (humanisme antropocèntric).

L'home necessita obrir-se als altres no només per a la seva supervivència física, ja que per si sol no podria subsistir. L'home estableix lligams amb les altres persones per la seva potencialitat espiritual; ell és en si mateix un projecte positiu de convivència humana, de recerca de fraternitat. La visió de Maritain està a les antípodes de l'*homo homini lupus*. Tots sabem que la història de la humanitat està plena de guerres, de violències fraticides, de misèries humanes; però també sabem que a l'interior de la convivència humana s'hi despleguen actituds d'estimació, de donació gratuïta, de solidaritat, de «generositat innata». I el progrés de la humanitat només és possible des d'aquest fonament moral a l'interior de les persones. La revolució, deia Péguy, serà moral o no serà autèntica revolució.

A cada etapa de la història de la humanitat, aquests valors convivencials han tingut expressions culturals diferents. No som avui ni a l'Edat Mitjana ni al Renaixement-Il·lustració. Ens cal formular «l'Ideal Històric Concret» que sigui l'objectiu no utòpic, sinó realitzable, tot i que difícil, de la nostra convivència contemporània.

c) Maritain defineix els paràmetres de la seva proposta política en els de «personalisme», «comunitarisme», «pluralisme». Cap sistema no pot instrumentalitzar la persona perquè ella, en el seu ser, és l'expressió màxima de l'esperit en la naturalesa: la seva llibertat. No només la llibertat de poder escollir, sinó sobretot la llibertat com a capacitat creativa i personal de vincular-se als altres

Maritain defineix els paràmetres de la seva proposta política en els de «personalisme», «comunitarisme», «pluralisme»

(llibertat d'espontaneïtat), i especialment quan aquest desplegament de la llibertat es fonamenta en el potencial espiritual de la persona (llibertat d'independència). L'home no neix lliure; a través de l'educació ha d'aprendre a ser lliure. La llibertat no és només un dret passiu que cal respectar i reconèixer; és també un deure, un projecte personal per desenvolupar.

d) Per conviure entre persones, cal participar d'uns valors convivencials; cal ser membre de la comunitat.

La comunitat no és la suma aritmètica d'illes individuals. En l'entramat de relacions humanes, emergeix el concepte de «bé comú», que no és tan sols l'equilibri dels interessos individuals. El bé comú és la integral dels valors d'una comunitat humana adquirits al llarg de la història, de les lleis filles de la convivència pacífica, dels projectes de futur de la comunitat, dels valors culturals i materials, de les prioritats socials, de les esperances col·lectives, dels símbols i les tradicions, de les institucions públiques. El bé comú és

El bé comú és la integral dels valors d'una comunitat humana adquirits al llarg de la història, de les lleis filles de la convivència pacífica, dels projectes de futur de la comunitat

aquesta integral de factors pel fet que és viscuda per les persones i per la mateixa comunitat. Tots aquests factors s'han de concretar en una prosperitat material i en una riquesa d'esperit, de saviesa hereditària, de rectitud moral, de justícia, d'amistat. El bé comú no és un simple interès comú, sinó un patrimoni col·lectiu que transcendeix la individualitat. El bé comú, des del pluralisme i la llibertat de les persones, és una invitació al desenvolupament integral de les persones.

4. L'estructura política de la convivència

El ciutadà és una persona. La persona no és només una simple part de la creació, de l'univers. La seva realitat espiritual, cognitiva i capaç d'estimar fa que mai no pugui ser absorbida i monopolitzada per la societat. Només podem estimar des de la nostra llibertat. Ser ciutadà no és només l'afirmació del meu «jo» en referència als «altres», sinó l'exigència de desenvolupar les potencialitats humanes des de la llibertat i l'estimació; aquest és el sentit maritainià de «l'amistat cívica». També des de la participació a resoldre les necessitats físiques de la societat hem d'amarar la nostra activitat cívica amb l'amistat.

Maritain distingeix realitats polítiques diverses en l'articulació de la convivència humana.

1. La nació és una comunitat fundada sobre el fet de la naixença i de la nissaga. És una herència cultural de costums, de records històrics compartits, de sofriments i d'esperances, de prejudicis i de ressentiments col·lectius. Nació és un fet natural, previ a la raó. En general, té com a referència un territori i una llengua. La nació té drets, que no són altra cosa que els drets de les persones a participar dels valors d'aquesta herència comunitària. La nació és el subsòl necessari i previ a la dimensió política: és el marc on les persones desenvolupen concretament la seva convivència cívica. Però per Maritain la nació no és una realitat política pròpiament dita.

2. El cos polític és la vertebració social de la consciència política d'un poble que cerca el bé comú. És obra de la raó humana en la recerca de la justícia i l'amistat cívica. És la culminació de la força de la societat civil que es crea en l'àmbit social, econòmic, cultural. El cos polític és el vèrtex de la societat civil.

3. L'Estat no és un subjecte, ni té personalitat. És un instrument supeditat al cos polític. Posar l'home al servei de l'Estat és una aberració política; és l'Estat el que s'ha de posar al servei de la persona. És l'instrument especialitzat a concretar les exigències del bé comú. Maritain s'enfronta així l'absolutisme de l'Estat i la confusió de l'Estat-nació.

4. El poble és la multitud de persones que, unides sota lleis justes, per una recíproca amistat, pel bé comú, constitueixen una societat política o un cos polític. Només tenen ànima les persones; però, per extensió i analògicament, els pobles reben l'impuls espiritual de les persones.

5. Desviacions i perversions polítiques

1.1. Politicisme. Quan la política s'enroca en ella mateixa, perd el seu sentit fonamental, ja que es desvia del seu objectiu: l'aprofundiment de la convivència humana. El maquiavelisme, diu Maritain, ha donat justificació intel·lectual a aquesta degradació de la política.

1.2. Economicisme. Mesurar el progrés humà només des de la perspectiva material. La dignitat de la persona es fonamenta precisament en la seva capacitat de transcendir aquest reduccionisme físic.

1.3. Sobiranisme. Atribuir a l'Estat un valor absolut que «per raons d'Estat»

justifica comportaments amorals o immorals en funció dels seus interessos. Quan l'Estat-nació adopta la formulació de «personalitat pròpia» esdevé el dic de contenció per cercar una política global basada en l'humanisme universal. Per Maritain, solament Déu és sobirà.

1.4. Democràcia no són només les normes regulatòries de la convivència o de l'accés legitimador al poder. Per Maritain, la democràcia és un projecte viu de comunió entre persones. No és possible la democràcia, diu, sense compartir un mínim de valors. I la llei en democràcia ha de significar un estímul pedagògic per fomentar dia a dia aquests valors, com a expressió de la voluntat comunitària.

No n'hi ha prou a obtenir legítimament el poder per tal d'exercir l'autoritat. *Poder* implica obligar a complir. *Autoritat* significa guanyar-se la credibilitat moral per dirigir a la comunitat. Poder sense autoritat és dictadura. Autoritat sense poder és inoperant. L'autoritat moral es guanya dia a dia, fins i tot quan s'han de prendre decisions incompreses temporalment pel poble.

6. El cristià a la política

No es tracta, diu Maritain, de reeditar la cultura política medieval de voler construir una nova cristiandat a la terra, un tron per a Déu en el món, a través de la política. Es tracta d'amarar la societat del ferment dels «valors evangèlics» de fraternitat, d'estimació, de justícia, de prioritat pels pobres. Tampoc no és vàlid voler convertir el cristianisme en un *lobby* polític a través d'un partit confessional. En el marc del pluralisme polític que genera la societat, cal que cada cristià assumeixi la seva responsabilitat de testimoni d'aquests valors evangèlics que encara estan incrustats, ni que sigui larvadament, en el cor de la nostra societat. El camí per assolir-ho és un compromís polític des de l'ètica. Els mitjans que el cristià ha d'emprar en política sempre han de significar per ells mateixos els valors que es pretenen assolir. Si volem arribar al «cor» de les persones, ha de ser per mitjans «pobres» i ètics, els quals, tot i que a curt termini poden semblar ineficaços, són però els únics que donen garantia a llarg termini.

El cristià ha de voler transformar la societat a través de les energies espirituals, construint al voltant seu un entorn fraternal i intentant enllaçar la seva proposta política de futur (ideal històric concret) amb les necessitats del

present. No ha de tenir por de nedar a contracorrent. Per Maritain, el temps, la història, no és un espai entre un abans i un després etern. En Déu tot és un instant present; per això, no hi ha un final de trajecte en la història; no hi ha un fi de la història perquè cada home té un valor superior a aquest projecte. Treballant en la història, vivim i prefigurem la plenitud a què com a persones estem cridats més enllà de la història, per la nostra dimensió espiritual.

Epíleg

Per encàrrec de la UNESCO, Maritain treballà intensament en la formulació de la *Declaració Universal dels Drets Humans*. Tot i la diversitat de cultures i ideologies que portaven a interpretacions diferents, Maritain creia possible una formulació universal. Avui, però, aquests drets, a la pràctica, tenen només un valor declaratiu. Continuarà vigent la llei del més fort econòmicament, militarment, ideològicament. El fi de les societats és la competitivitat i el món subdesenvolupat no és una incitació a la justícia i a l'amistat, sinó, en el millor dels casos, només a la comprensió. Tot el nostre món interdependent exigeix una política global del bé comú. Ens hem de preguntar si tenim el coratge de formular una política a partir del preguntar-nos avui què és una persona. Volem arrencar cap a una política comunitària i cap a una justícia mundial que ens permeti descobrir l'autèntica dimensió comunitària de la política, de la filosofia política? Amb la seva actitud intel·lectual i amb els seus fonaments cristians, Maritain s'ho proposa. Altrament quedem atrapats en una política de purs interessos, d'immediatisme, d'incitació a l'individualisme, sense una volada espiritual digna de la persona humana, mentre la política es vertebrava al voltant de la «sobirania» dels estats-nació. De fet, no estem en un totalitarisme d'Estat, però sí en un monopoli dels estats a l'hora de configurar una visió globalitzadora de l'humanisme universal i alhora de donar autonomia política a la realitat dels pobles que són nació i que són realitats culturals diferenciades.

La reconciliació de la societat i de la política avui no exigeix la formulació d'una política, d'una filosofia política, que es fonamenti en la realitat del que som; persones, cada una amb valor propi, i no una simple massificació, un mercat de productes, de vots?

Democràcia, per Maritain, no era només la llei dels grans números; era una proposta de convivència de la dignitat humana.